

NAMIESTO PASTIERSKEJ TRAGÉDIE POKUS O UNIVERZÁLNE PODOBENSTVO

(08.04.2015; Literárny týždenník; roč. 28, č. 13, UMENIE, DIVADLO, OPERA, NEKROLÓG , s. 5; MILAN POLÁK)

Vynikajúcu drámu Ivana Stodolu Bačova žena uviedla činohra SND

Nevedno, či ešte niekde existuje národ, ktorý by pri uvedení jedného z vrcholných diel svojej dramatickej tvorby s takou uvzatosťou negoval jej pôvod a jej zakorenenie v národných tradíciách, v národnej povahe a histórii, ako sa to stalo najmä vo výtvarnej podobe najnovšej inscenácie Bačovej ženy v štúdiu SND. Napriek tomu, že sme v režijnom naštudovaní Romanom Polákom sledovali silnú, sugestívnu a podmanivú drámu so skvelými hereckými výkonmi, dosť ťažko sme hľadali odpoveď na otázku, prečo sa pozeráme na predstavenie, ktoré vo svojom prehnanom univerzalizme nemá časové, lokálne ani myšlienkové ukotvenie a mohlo by sa odohrať kedykoľvek a kdekoľvek. V našom prípade tragédia hlavnej postavy Evy, matky detí dvoch mužov, ale aj dramatická dilema týchto dvoch mužov, Ondreja a Miša, odohrá sa v mierne zredukovanej podobe, v stiesnenom priestore so šikminou, pripomínajúcim interiér, ktorý charakterizuje čierna farba stien a televízna obrazovka v pravom hornom rohu javiska. Hrá sa bez prestávky, predstavenie trvá 1,5 hodiny. Originál Stodolovej drámy je však situovaný väčšinou do exteriéru, do voľnej prírody a do lesa. A nie sú v ňom ani náznaky nejakého folklorizovania. Je to predovšetkým silná ľudská dráma.

Pokiaľ by sme ešte scénu Pavla Boráka, smerujúcu na pozadí režisérovej koncepcie k modernému univerzalizmu, mohli v istom zmysle akceptovať, tak kostýmy Petra Čaneckého vzbudzujú veľké rozpaky. Väčšina postáv prichádza na javisko a hrá v dlhých čiernych kabátoch, zahalení sú v nich od hlavy až po päty, ženy zasa hrajú v dlhých šlafrokoch alebo v tmavých dlhých kostýmoch, zavše aj s vlečkou. Aj pri kostýmoch dominuje čierna farba, neurčitost' zaradenia a miestami až komickosť vyznenia. Napríklad taký je kostým baču Mrnča, ktorého hrá Dušan Jamrich, celý čas zahalený v dlhom čiernom kaftane. Inscenátori to zdôvodňujú svojou až dojímavou urputnou snahou Stodolovu hru odfolklorizovať, posunúť ju do „experimentátorského, znakového inscenačného tvaru a predstaviť ju ako hru o jedinečnom, až antickom konflikte" (z rozhovoru s R. Polákom v bulletine). V tomto prípade mohli si však scenátori uvedomiť, že tu dochádza k nelogickému rozporu medzi verbálnou zložkou autorovej hry a jej vizuálnou javiskovou podobou. Navyše kostýmy by mali charakter, vek a sociálne zaradenie postavy divadelne umocniť, nie negovať, za každú cenu univerzalizovať. V legendárnej inscenácii Bačovej ženy, ktorú roku 1963 naštudoval v SND Karol L. Zachar (obnovená bola roku 1968 a mala vyše 150 repríz), hoci boli postavy hry oblečené v kostýmoch, ktoré prislúchali ich sociálnemu zaradeniu (pastieri oviec), nebol to nijaký folklór. Oblečenie postáv dotváralo divadelne funkčný ľudský rozmer a pôvod stváňovaných postáv. Zacharova inscenácia sa odohrávala najmä v exteriéri, cítili sme v nej prírodu, zem a priestor, ktorý formoval ľudí a ich vzťahy. Bola to moderná, originálna inscenácia s jedným stromom na javisku ako s dominujúcim výtvarným symbolom. Napriek tomu sme vedeli a z inscenácie sme to aj cítili, že dráma sa odohráva u nás, v našej krajine. Aj tá archetypálna antická veľkoleposť konfliktu a jeho vyústenia prihovorila sa nám v plnej a sugestívnej divadelnej podobe. Aspoň v takej, ak nie väčšej, akú nám predstavila inscenácia Romana Poláka. Navyše nikomu ani neprišlo na um spájať ju s nejakým lacným národovectvom, nebodaj s nacionalizmom, čoho sa podistým terajší scenátori najviac báli. Zbytočne. Aj preto Zacharovu inscenáciu spreď pol storočia treba pripomenúť.

Zaiste, Zacharova inscenácia Bačovej ženy vznikla a pôsobila v inom čase a v iných podmienkach. Právom očakávame nový výklad, nášmu času a moderným inscenačným

postupom zodpovedajúce javiskové pretlmočenie hry. Inscenované dielo patrí medzi konštantné a najväčšie hodnoty slovenskej dramatickej tvorby. Hry podobného typu a hodnoty uvádzajú aj iné národné kultúry. V Česku sa tiež vracajú k Tylovi, Stroupežníckemu či Gabriele Preisovej, v Poľsku k Slowackému či Wyspiańskemu alebo v Maďarsku ku Katonovi či Vörösmarty. Viacero nových a moderných predstavení hier spomenutých, ale aj iných autorov som videl, ale ani v jednom prípade som sa nestretol s tým, že by národný pôvod niektorej hry nebolo z celého inscenačného tvaru zreteľne cítiť. Nepostrehol som ani náznak, že by chceli inscenátori skvosty svojej národnej dramatiky nejako svetoobčiansky univerzalizovať. V prípade terajšej Bačovej ženy jej zakotvenie v našej krajine, v našej nedávnej histórii a v našej tradícii preniká k nám len akoby mimochodom, vo verbálnej zložke (napríklad mená postáv, názvy chotárov či vrchov, salašnícke výrazy a i.), ale nie v javiskovom tvare, ktorý je vo výsledku syntézou mnohých iných zložiek, v našom prípade nadovšetko syntézou autorovho textu, herectva a zložky výtvarnej (scéna a kostýmy).

Úprava hry, jej funkčná redukcia, sústredenie režiséra na tragickú dilemu hlavných predstaviteľov, ktorá má skutočne antické dimenzie, stupňovanie a vyústenie napätia, rytmus a vnútorné chvenie vo vzťahoch, najviac však prepracované, koncentrované a pôsobivé herectvo, teda tieto znaky má aj najnovšie uvedenie Stodolovej Bačovej ženy. Sú situácie, keď počas predstavenia nevnímame jej problematické výtvarné riešenie, ale strhne nás herecky presvedčivé stvárnenie postavy. Vysoké uznanie si zaslúži tlmenný, zvnútornený a psychologicky sugestívny výkon Diany Morovej, ktorá hrá tragickú postavu Evy. Herecký talent, tvorivá invenca a sústredenosť charakterizovali výkony Jána Koleníka (bača Ondrej) a Alexandra Bártu (bača Mišo). Hereckú skúsenosť, spontánnu suverenitu a vysokú jazykovú kultúru prejavu sme zasa sledovali pri predstaviteľoch staršej hereckej generácie, menovite pri Kamile Magálovej, Dušanovi Jamrichovi, Dušanovi Taragelovi, Márii Kráľovičovej, Jánovi Gallovičovi a Leopoldovi Haverlovi. Škoda, že podobné slová uznania sa nedajú vysloviť o inscenačnom tvare hry ako celku. Práve v tej silne príznakovej rovine, teda v rovine výtvarnej, vyvoláva skôr rozpaky. Ale na Stodolov text a na málokedy vídané herectvo všetkých účinkujúcich sa oplatí ísť. Najmä herectvo sľubuje silný a výdatný divadelný zážitok. Napriek tomu, že s výtvarnou podobou predstavenia, ktorá oslabuje jeho spomenuté hodnoty, bude mať ne jeden divák problémy.

MILAN POLÁK